

การจัดการความขัดแย้งเพื่อสร้างคามยุติธรรม
เชิงสมานฉันท์ของชุมชนควนโส

Conflict Management for Empowerment
of Restorative Justice of Khuan So Community

อุทัย ปริญาสุทินันท์¹

Utai parinyasutinun

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นารวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการความขัดแย้งเพื่อสร้างคามยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของชุมชนควนโส ตำบลควนโส อำเภอควนเนียง จังหวัดสงขลา โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่ และกลุ่มชาวบ้านทั้ง 11 หมู่บ้าน ตลอดจนใช้การสนทนากลุ่มและการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนมีหลายคู่กรณีทั้งระหว่างชาวบ้านในชุมชน ระหว่างคนในและคนนอกชุมชน และระหว่างรัฐกับชุมชน โดยมีความขัดแย้งทั้งในระดับที่แสดงออกและไม่แสดงออกรวมถึงความขัดแย้งที่อยู่ในระดับความคิด โดยที่มาของความขัดแย้งส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรของชุมชนทั้งในมิติการใช้ประโยชน์ที่ดิน การใช้ทรัพยากรจากป่าเสื่อมโทรม และการทำประมง ซึ่งทุกมิติมีความเชื่อมโยงกัน ทั้งนี้ชุมชนมีรูปแบบการจัดการความขัดแย้งตั้งแต่ใช้การเจรจาไกล่เกลี่ยโดยอาศัย

¹ อาจารย์ ดร. ประจำภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์

ระบบเครือญาติและผ่านคนกลางซึ่งเป็นที่ยอมรับนับถือและไว้เนื้อเชื่อใจกัน ส่วนความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านและรัฐ ยังคงเป็นความขัดแย้งที่ต้องร่วมกันหาแนวทางผลานความร่วมมือเพื่อการจัดการทรัพยากรของชุมชนต่อไป กล่าวได้ว่า ปัญหาและที่มาของความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้งของชุมชนต่างๆ ส่วนใหญ่มีความคล้ายคลึงกัน โดยมักเกี่ยวข้องกับทรัพยากรของชุมชน

อนึ่ง เมื่อความขัดแย้งเกิดขึ้น หากสังคมยึดหลักแนวคิดสมานฉันท์ที่มีหลักการคิดเชิงบวก มุ่งเน้นการแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยสร้างความสมานฉันท์เพื่อให้เกิดการฟื้นฟูสัมพันธภาพระหว่างคู่กรณี หรือการยอมรับเข้าใจซึ่งกันและกันอย่างมีความเอื้ออาทรและมีความเมตตา ย่อมเป็นแนวทางลดปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ ทั้งยังเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการพัฒนาระบบการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิผล

คำสำคัญ: ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ การจัดการ ความขัดแย้ง ชุมชนควนโส

Abstract

This qualitative research aimed to investigate conflict management for empowerment of restorative justice of Khuan So Community, Khuan So Sub-district, Khuan Niang District, Songkhla Province. In-depth interviews were conducted with community leaders, local government officials, and residents of eleven villages along with group discussions, participatory and non-participatory observations. The results of the research reflected that there were several conflict

parties: people in the community, people in the community and people from outside and the government and the community. Some of the conflicts were at the level that they were expressed while others were not, including conflicts of ideas. The causes of most of the conflicts were associated with community resources in the dimensions of land use, making use of resources from the Melaleuca forest and fishing. All these dimensions were connected. The conflict management used by the community was negotiations through kinship and respected and trusted mediators. However, conflicts between people in the community and the government remained to be resolved mutually, and cooperation in community resources management was necessary. It can be said that most of the problems and causes of the conflicts and conflict management of most communities are similar in that they are associated with community resources.

In addition, when a conflict emerges, if the society holds on to a positive concept of compromise focusing on conflict resolutions that rehabilitate relationships between the conflict parties, or mutual understanding with caring and merciful attitudes, then there is a way to reduce the conflict in the community. Moreover, there can also be a way to develop a process of restorative justice systematically and effectively.

Keywords: Restorative Justice, Management, Conflict, Community, Khuan So

บทนำ

ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของชุมชนเปรียบเสมือนการซ่อมปะสายใยสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้ยึดโยงแน่นแฟ้นและเป็นการเสริมพลังชุมชนให้เข้มแข็ง โดยอรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2553) ได้กล่าวไว้เป็นอย่างดีว่าสังคมไทยปัจจุบันกำลังขาดวัฒนธรรมทางความคิดที่จะช่วยจำกัดหรือควบคุมความสัมพันธ์ของคนไม่ให้ดำเนินไปสู่สภาวะของการเอารัดเอาเปรียบอย่างปราศจากขอบเขต และสามารถสร้างความสัมพันธ์กันในมิติต่างๆ ด้วยหัวใจที่เข้าใจคุณค่าและความหมายของการอยู่ร่วมกัน อาทิ วัฒนธรรมทางความคิดในเรื่อง “ความยุติธรรมทางสังคม” หรือวัฒนธรรมทางความคิดในเรื่อง “สิทธิ” หรือวัฒนธรรมในเรื่อง “ชุมชน” เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลสถิติความขัดแย้งของประเทศไทยในปี พ.ศ. 2554 ที่พบว่าเกิดจากการถูกละเมิดในกระบวนการยุติธรรมมีจำนวนมากถึง 129 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 21.57 เพิ่มขึ้นจากปี 2552 ซึ่งมีจำนวน 116 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 17.96 (คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2552-2554) ข้อมูลเหล่านี้สะท้อนถึงความล้มเหลวในกระบวนการทศน์ในเรื่องความยุติธรรมของสังคมไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการสร้างความยุติธรรมกระแสหลักที่มีช่องว่างให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบและละเมิดสิทธิซึ่งกันและกัน

การศึกษาระบบยุติธรรมของชุมชนที่จัดการผ่านระบบคิด กฎเกณฑ์จารีต ความเชื่อและคุณค่าของชุมชนตามวิถีความยุติธรรมของชุมชนในแต่ละวัฒนธรรมนั้น ก่อให้เกิดองค์ความรู้ในด้านดังกล่าวได้เป็นอย่างดี โดยวัฒนธรรมในแต่ละชุมชนของสังคมไทยย่อมมีระบบคิดตามหลักศรัทธาของชุมชนที่มีวิถีการสร้างความยุติธรรมแตกต่างกันไป ดังที่ มุฮัมหมัดรอฟีอี มุซอ (2550) ได้กล่าวถึงวิถีความยุติธรรมตามหลักศรัทธาของชาวไทยมุสลิมว่า

ศาสนาอิสลามไม่สนับสนุนการแตกแยก แต่เน้นให้ฝ่ายที่ขัดแย้งกลับมาปรองดองคืนดีกัน หรือกรณีศาสนาคริสต์ดังสังเกตได้จากพิธีสารภาพบาป เพื่อให้เกิดการสำนึกผิด การเยียวยาความเสียหายให้กลับคืน การฟื้นฟูความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และการเข้าถึงคุณค่าความเป็นมนุษย์ (McLaughlin et al., 2003) ดังกรณีตัวอย่างชุมชนคลองนาทับ ตำบลนาทับ อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา ซึ่งเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้น ชุมชนสามารถเจรจาไกลเกลี่ยได้โดยยึดหลักจารีต ความสัมพันธ์ส่วนตัว และระบบเครือญาติ (สรวรินทร์ เบ็ญเต็มอะหลี และอุทัย ปริญาสุทธีนันท์, 2553) และจากตัวอย่างวิถีศรัทธาของชุมชนดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของชุมชนในการใช้จารีตหรือหลักความศรัทธา ตลอดจนข้อตกลงที่เกิดจากการกำหนดขึ้นโดยชุมชนเอง

ชุมชนควนโส นับเป็นอีกหนึ่งชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ตอนล่างที่มีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ทั้งประมง ป่าไม้ และเกษตรกรรม ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ สร้างความปรองดองให้กับชุมชน และอยู่ร่วมกันแบบเครือญาติ (องค์การบริหารส่วนตำบลควนโส, 2549) ทว่า ปัจจุบันความขัดแย้งอันเกิดจากประเด็นปัญหาทั้งที่เป็นความขัดแย้งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือด้านอื่นๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนควนโสก็ยังคงมีอยู่ ด้วยเหตุที่กล่าวมาข้างต้น การจัดการความขัดแย้งโดยชุมชนเพื่อสร้างความยุติธรรมให้กับชุมชนและสังคม จึงเป็นสิ่งที่ผู้เขียนสนใจศึกษาว่า ชุมชนมีกระบวนการหรือจารีตในการแก้ปัญหาความขัดแย้งและสร้างความสมานฉันท์อย่างไร ทั้งนี้เพื่อเป็นข้อมูลแบบอย่างให้ชุมชนอื่นๆ ได้นำไปใช้ประโยชน์ในการสร้างความสมานฉันท์ในชุมชน ก่อให้เกิดพลังชุมชนที่เข้มแข็งเพื่อต่อสู้กับอำนาจภายนอกและ

แทรกซึมดูตกดินอำนาจรัฐอย่างค่อยเป็นค่อยไป จนอาจนำไปสู่การสร้างวาทกรรมลดความเหลื่อมล้ำ สร้างความเป็นธรรมให้กับสังคม คือนำอำนาจสู่ชุมชนที่เป็นจริงในอนาคต และนำไปสู่ชุมชนที่เป็นสุขภายใต้วิถีชุมชนซึ่งดูแลและจัดการทรัพยากรและความขัดแย้งโดยชุมชนเอง กระนั้น “ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์” นับว่าเป็นเรื่องใหม่ในระบบงานยุติธรรมของไทยเรา ภายหลังจากสังคมไทยภายใต้วัฒนธรรมกระแสหลักได้ยึดระบบงานยุติธรรมทางอาญามาเนิ่นนาน สังเกตได้ว่าเมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้น เราต่างคิดถึงเจ้าหน้าที่รัฐที่ทำหน้าที่ไกล่เกลี่ย หรือหน่วยงานที่ทำหน้าที่อำนวยความสะดวก ยุติธรรม ไม่ว่าจะเป็นตำรวจ ทนายความ และศาลยุติธรรม จึงถึงเวลานับมองชุมชนและสิทธิชุมชนในการจัดการความขัดแย้ง เพื่อให้เกิดความยุติธรรมและเป็นธรรมโดยชุมชนและเพื่อชุมชน

ความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้ง

“ความขัดแย้ง” เป็นปรากฏการณ์ที่คนส่วนใหญ่ในสังคมต่างเข้าใจ และนี่ถึงผลกระทบเชิงลบมากกว่าเชิงบวก ขึ้นอยู่กับบริบทแวดล้อมของแต่ละปรากฏการณ์ ตลอดจนสาเหตุที่มาของการก่อให้เกิด ความขัดแย้ง อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งในบางสถานการณ์ บางสถานที่ บางเรื่องราว กลับนำไปสู่การสร้างสรรค์ เกิดปรากฏการณ์ใหม่ที่เป็นผลดีต่อสังคมโดยรวมหรือต่อองค์กร โดยสัณฐิตา กาญจนพันธุ์ (2554) กล่าวว่า ทศนะของคนในสังคมต่อความขัดแย้งมีสองทศนะ กล่าวคือ ทศนะด้านลบ คนทั่วไปมักมองความขัดแย้งในด้านร้ายและหาทางหลีกเลี่ยงหรือยุติความขัดแย้งนั้น ส่วนทศนะที่สองเป็นทศนะด้านบวก โดยผู้ที่มองความขัดแย้งในด้านดีอธิบายว่า ความขัดแย้งเป็นเรื่องปกติเพราะคนเรามีความคิดและความต้องการที่

แตกต่างกัน ทางออกจึงไม่ใช่การขจัดความขัดแย้งให้หมดไปเพราะเป็นไปได้ แต่ทางออกคือการหาทางจัดการความขัดแย้งนั้นให้เกิดประโยชน์ หรือกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไปในทางบวกซึ่งเบื้องต้นควรทำความเข้าใจต่อความคิดของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง อนึ่ง สังคมไทยในปัจจุบันพบปรากฏการณ์ความขัดแย้งในลักษณะนี้ค่อนข้างน้อย การฉายภาพของความขัดแย้งที่ปรากฏเด่นชัดกลับอยู่ในลักษณะของผลกระทบเชิงลบ และนับวันยิ่งทวีความรุนแรงทั้งในระดับปัจเจก ท้องถิ่น จังหวัด และประเทศ หรือแม้แต่ความขัดแย้งที่เกิดคู่กรณีทั้งระหว่างรัฐกับประชาชน ประชาชนกับประชาชน เหล่านี้เป็นต้น ได้ก่อให้เกิดการตอบโต้ที่รุนแรงจากหลายกรณีตัวอย่าง ซึ่งเป็นบทสะท้อนถึงความล้มเหลวของรัฐในฐานะที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกและรักษาความเป็นธรรมให้กับประชาชน

ทั้งนี้ หากพิจารณาทำความเข้าใจในนิยามความหมายของความขัดแย้งจาก พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ซึ่งได้ให้คำอธิบายไว้ว่า “ความไม่ลงรอยกัน” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542) โดยนัยของคำแล้ว สะท้อนความเข้าใจในเบื้องต้นได้ไม่ยากและเป็นที่รับรู้ในแง่ลบของทุกคน และต้องมีที่มาที่ไปของความไม่ลงรอยหรือความขัดแย้งนั้น โดยสาเหตุจะเป็นตัวบ่งชี้ว่าความขัดแย้งนั้นๆ จะเกิดผลลัพธ์ในแง่บวกหรือลบ อาจกล่าวได้ว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมไม่ว่าสังคมโดยอ้อมนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มีความเป็นพลวัตและปรับเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลานั้นเอง ความขัดแย้ง เป็นความสัมพันธ์ของคนหรือกลุ่มตั้งแต่สองฝ่ายขึ้นไป ซึ่งมีความต้องการผลประโยชน์ หรือเป้าหมาย หรือค่านิยมแตกต่างกัน ไม่ว่าจะ เป็นเพียงการรับรู้ หรือเกิดความขัดแย้งจริงๆ หรือมีความรุนแรงเกิดขึ้น ความขัดแย้งเป็นขั้นตอนในการรับรู้ถึง

เป้าหมายที่ไม่สอดคล้องระหว่างบุคคลหรือกลุ่มชน เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติในสังคมที่มีการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ อาจเป็นผลดีหรือส่งเสริมให้เกิดนวัตกรรมในสังคมขึ้นหรือกลายเป็นตัวบั่นทอนหรืออุดรั้งสังคมไม่ให้เกิดวิญญูก้าวหน้าที่ได้ หนึ่งใน Taylor (2003) กล่าวว่า จากสถานการณ์ความขัดแย้งหรือเหตุความรุนแรงต่างๆ ที่เกิดขึ้นจะนำไปสู่การทบทวนในกระบวนการยุติธรรมเพื่อให้มีการพัฒนาด้านคุณธรรม พฤติกรรม และสังคม อันนำไปสู่ความจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์ นั่นหมายถึงว่า ความยุติธรรมเป็นสิ่งจำเป็นพื้นฐานที่มนุษย์พึงได้รับตามหลักสิทธิมนุษยชนนั่นเอง

ปัจจุบันประเทศไทยมีแนวโน้มเกิดปัญหาความขัดแย้งอันเกิดจากการไม่ได้รับความเป็นธรรมในด้านต่างๆ สูงขึ้นทุกปี โดยในรอบปี พ.ศ. 2552 พบว่า มีเหตุการณ์และกรณีที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชนซึ่งล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน โดยพบว่า มีเรื่องราวร้องเรียนจำนวน 695 เรื่อง เฉลี่ยเดือนละ 58 เรื่อง และเมื่อมีการจำแนกข้อมูลตามประเภทสิทธิที่มีการร้องเรียนว่าถูกละเมิดสิทธิมนุษยชนในชีวิตและร่างกายสูงที่สุดจำนวน 133 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 20.59 รองลงมาเป็นการกระทำการละเมิดสิทธิในกระบวนการยุติธรรม จำนวน 116 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 17.96 (คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2552) ทว่าจากสถิติความขัดแย้งในสังคมไทยที่มีตัวเลขเพิ่มสูงขึ้นนั้น โดยเฉพาะการร้องเรียนจากการไม่ได้รับความเป็นธรรมอันเกิดจากการละเมิดสิทธิในด้านต่างๆ สะท้อนให้เห็นถึงความล้มเหลวของกระบวนการยุติธรรมของรัฐที่ยังมีช่องว่างและไม่สามารถสร้างความเป็นธรรมให้แก่ประชาชนได้ หรือไม่สามารเยียวยาประสานสัมพันธ์ภาพระหว่างคู่กรณี หรือป้องกันการเกิดซ้ำได้ จึงเริ่มมีการหันกลับมามองระบบจารีตและกลไกของชุมชนในอดีตมากขึ้น และมีความพยายามที่จะ

ใช้ร่วมในการพิจารณาแก้ปัญหาความขัดแย้งในกระบวนการยุติธรรมมากขึ้น การปฏิรูประบบยุติธรรมโดยนำแนวคิดยุติธรรมเชิงสมานฉันท์จึงเป็นระบบยุติธรรมทางเลือกที่มีการเคลื่อนไหวเพื่อนำไปสู่การประยุกต์ใช้อย่าง บูรณาการและนำไปสู่การให้อภัยซึ่งกันและกัน ประธานรอยรั่ว รู้จัก รับผิดชอบต่อการกระทำของตนและเคารพต่อสิทธิของผู้อื่นเพื่อสังคมที่สงบ สุขต่อไป

ยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และการฟื้นฟูสัมพันธภาพของสังคม

กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ เป็นกระบวนการที่มีเป้าหมาย สุดท้าย คือ การคืนสัมพันธภาพที่ดี เกิดการแก้ปัญหาความขัดแย้งในเชิง บวก ดังสุภาษิตของชาวแบนตู (Bantu) ซึ่งเป็นชนพื้นเมืองที่อาศัยในแถบ แอฟริกากลางและใต้ ที่ว่า

“...เราซื้อเข็มเย็บผ้าเพื่อซ่อมปะเส้นใยของสังคมที่มีรอยฉีกขาดแต่ ไม่ใช่มีติดัดมัน...”

สุภาษิตดังกล่าว สามารถขยายความเพิ่มเติมเพื่อให้เข้าใจถึง ความเชื่อมโยงกับวิถีคิดเชิงสมานฉันท์ในอดีตที่นำมาสู่การประยุกต์ใช้ แนวคิดการแก้ปัญหาความขัดแย้งเชิงสมานฉันท์ในปัจจุบันได้ว่า การใช้เข็ม เย็บผ้านั้น เปรียบเสมือนการใช้วิธีการเชิงสมานฉันท์ในการซ่อมปะสายใย แห่งสัมพันธภาพของคนในสังคมที่มีรอยแห่งความแตกแยกหรือร้าวฉานให้ เชื่อมประสานและนำไปสู่สัมพันธภาพที่ดีได้อย่างอ่อนโยน โดยไม่ใช้วิธีการที่ รุนแรงซึ่งเปรียบเสมือนคมมีดเพื่อตัดปัญหาที่อาจทำให้เกิดรอยแตกแยกและ ขาดออกจากกัน จนสร้างความแตกแยกในที่สุด ระบบยุติธรรมเชิงสมานฉันท์

โดยมากจะเกิดจากกระบวนการที่ไม่เป็นทางการและนับว่าเป็นการส่งเสริมบทบาทของชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาให้กับชุมชนโดยชุมชนเอง ซึ่งเป็นกระบวนการทางเลือกที่จะร่วมหาทางออกให้กับปัญหาได้เป็นอย่างดีในระดับหนึ่ง หากความขัดแย้งสิ้นสุดที่กระบวนการเชิงสมานฉันท์ของชุมชนก็นับว่าเกิดประโยชน์ต่อหลายฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นคู่กรณีซึ่งไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายไปกับกระบวนการยุติธรรมกระแสหลักหรือเสียเวลามากในแต่ละขั้นตอนกระบวนการ ตลอดจนท้ายที่สุดแล้วได้สัมพันธภาพที่ดีต่อกันในระยะยาว ลดการเกิดปัญหาซ้ำในชุมชน หนึ่ง พัฒนาการของยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่มีที่มาสามประการ กล่าวคือ ประการแรก รูปแบบการไกล่เกลี่ยแก้ปัญหาความขัดแย้งโดยใช้การประชุมประสานสัมพันธภาพซึ่งมีพัฒนาการมาจากจารีต ข้อปฏิบัติ หรือกฎเกณฑ์ของชุมชนเผ่าเมารีในประเทศนิวซีแลนด์ และใช้การประชุมแบบวงกลมหรือล้อมวง ซึ่งต้องมีการเผชิญหน้ากันของผู้เข้าประชุมโดยพัฒนามาจากชนพื้นเมืองยุคแรกของแอฟริกาเหนือ ประการที่สอง ใช้หลักปรัชญาความเป็นธรรมที่เป็นการซ่อมสายสัมพันธ์ของชุมชน (Blue and Blue, 2001) และประการสุดท้าย ผนวกวาระบบจารีตของท้องถิ่นมาสู่ระบบกฎหมายที่เป็นรูปแบบอย่างเป็นทางการในกระบวนการทางอาญาเพื่อการแก้ปัญหาอาชญากรรมหรือความขัดแย้ง (Van Ness, 2005)

จากบทเรียนการแก้ปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้นโดยกระบวนการยุติธรรมของรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียวนั้นไม่สามารถสร้างความเป็นธรรมให้กับสังคมได้ การลดอำนาจแห่งรัฐและเสริมบทบาทชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการด้วยกระบวนการยุติธรรมของชุมชนโดยใช้จารีต ระบบความเชื่อ ความศรัทธา วัฒนธรรมของชุมชน และความสัมพันธ์ฉันท์

เครือญาติในการไกล่เกลี่ยแก้ปัญหาและสร้างความสมานฉันท์ซึ่งจัดเป็นระบบการจัดการความขัดแย้งแบบดั้งเดิมที่ชุมชนในหลากหลายวัฒนธรรมจะมีวิธีการจัดการความขัดแย้งที่คล้ายคลึงกัน คือ การเจรจา การไกล่เกลี่ย และการตัดสินโดยบุคคลที่สาม ซึ่งมีข้อดีที่ว่าเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนและการเคารพค่านิยมของท้องถิ่น ดังกรณีตัวอย่างชุมชนในต่างประเทศ โดยเฉพาะแอฟริกาใต้ ที่มีการจัดตั้งองค์กรท้องถิ่นที่เรียกว่า Peace Committees ทำหน้าที่จัดการปัญหาความขัดแย้ง ปัญหาอาชญากรรม และปัญหาความไม่สงบเรียบร้อยในท้องถิ่น โดยสมาชิกประกอบไปด้วยคนในท้องถิ่นที่ผ่านการอบรมและได้รับใบอนุญาต เช่น ทางภาคเหนือของประเทศเคนย่าซึ่งมีการจัดตั้งองค์กรในรูปแบบดังกล่าวขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้งของชุมชนรอบด้าน ทั้งที่เกิดจากการใช้ทรัพยากรน้ำ การใช้ พุงปศุสัตว์ และขอบเขตแนวระหว่างเพื่อนบ้านที่ไม่ชัดเจน หรือกรณีชุมชนในประเทศไทยดังเช่น ชุมชนบ้านสลามที่ใช้หลักศรัทธาในศาสนาอิสลามที่เรียกว่า กระจวนการมุซาวาเราะฮ. เพื่อจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยกระจวนการจะแตกต่างกันไปตามสถานการณ์และรูปแบบของความขัดแย้ง เป็นต้น เมื่อก้าวถึงประเด็นการใช้หลักศรัทธาในศาสนาในกระจวนการแก้ปัญหาความขัดแย้งแล้วนั้น ปัจจุบันยังมีข้อมูลที่น่าสนใจอีกว่า แม้แต่ในรูปแบบการสอนศาสนาแนวใหม่ของบาทหลวงชาวคริสต์โรมันคาทอลิกที่มีการสอดแทรกแนวคิดยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ จึงเห็นได้ว่าระบบยุติธรรมชุมชน เป็นระบบยุติธรรมภาคประชาชนที่มีอยู่ในทุกชุมชนต่างๆ ทั่วประเทศ ที่ดำเนินไปพร้อมกับระบบยุติธรรมกระแสหลัก โดยชุมชนแต่ละชุมชนจะมีระบบและกลไกในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเพื่อ

ควบคุมความสงบสุขในชุมชน (วิฑูรย์ วิริยะสกุลธรณ์, 2546; มุฮัมหมัดรอฟีอี มูซอ, 2549; O'Neill, 2009; Haro, Doyo and Mcpeak, 2010)

อนึ่ง สังคมไทยในอดีตเป็นชุมชนที่อยู่อาศัยกันอย่างเรียบง่าย พึ่งพิงทรัพยากรของชุมชน และมีระบบการจัดการผ่านวิถีคิดเชิงซ้อนในการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น จากบทบันทึกของประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แสดงให้เห็นถึงร่องรอยของกฎเกณฑ์ ความคิด ความเชื่อ และจารีตประเพณีที่ใช้ควบคุมสังคมไทยในอดีต โดยฐานความคิดของชุมชนเหล่านี้ได้ลดเลือนหายไป กระแสความคิดแบบทุนนิยมได้เข้ามาปรับเปลี่ยนวิถีคิดของผู้คนในสังคม โดยเฉพาะรัฐที่ลดบทบาทความเป็นชุมชนในการจัดการเรื่องราวต่างๆ ของชุมชนลงไปและถืออำนาจเบ็ดเสร็จโดยรัฐ การย้อนรอยระบบคิดของสังคมไทยในอดีตที่ทำให้ชุมชนอยู่ได้มาจนถึงปัจจุบันนับเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนากระบวนการความยุติธรรมในสังคมไทยโดยให้ชุมชนมีบทบาทในการอำนวยความสะดวกความยุติธรรม ดังที่กล่าวมา สะท้อนให้เห็นว่าการมองย้อนกลับสู่วิถีคิดเชิงซ้อนของชุมชน การมีระบบจารีต ความเชื่อ ความศรัทธาของแต่ละชุมชนที่แตกต่างกัน อันเป็นสิ่งที่ดูแลและสร้างความสงบให้กับชุมชนและสังคม ปัจจุบันจึงได้มีการนำระบบคิดดั้งเดิมที่ทรงคุณค่าของชุมชนมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการสร้างความยุติธรรมของสังคมอย่างแพร่หลาย และมีแนวโน้มเป็นแนวคิดจำเป็นที่ต้องมีการนำมาใช้ควบคู่กับระบบยุติธรรมกระแสหลัก หรือใช้แก้ปัญหาความขัดแย้งในเบื้องต้นของชุมชน โดยหากปัญหาคลี่คลายได้ในขั้นต้นผ่านระบบจารีตของชุมชนโดยชุมชน น่าจะเป็นทางออกที่ดีสำหรับประสานรอยร้าวของความแตกแยก และสร้างความรู้สึกที่ดีระหว่างกัน อย่างไรก็ตาม การใช้หลักคดียุติธรรมเชิง

สมานฉันท์ยังต้องอาศัยการประสานความร่วมมือของหลายภาคส่วนในการบูรณาการแนวคิดด้านความยุติธรรม

ชุมชนควนโส่กับกรณีความขัดแย้ง

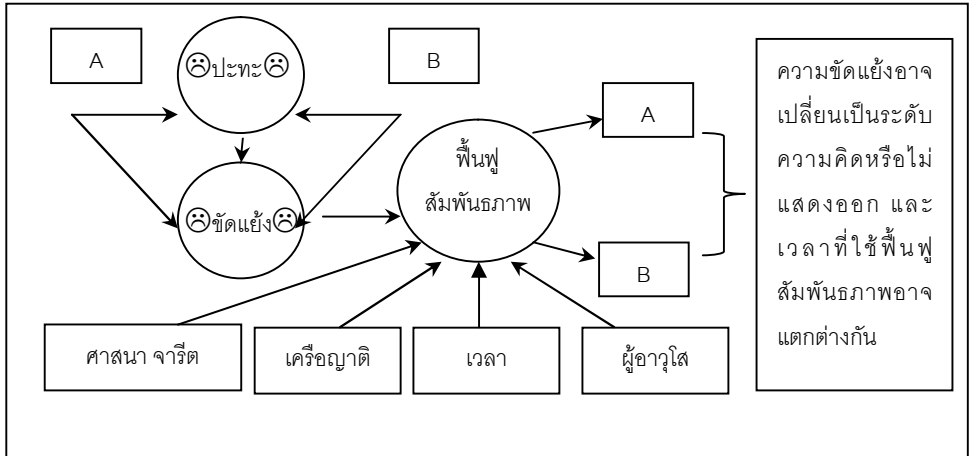
ชุมชนควนโส่ เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาตอนล่าง ซึ่งมีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ จากการศึกษาเกี่ยวกับปัญหาความไม่ลงรอยของคนในชุมชนพบว่า ปัญหาความไม่ลงรอยกันของคนในชุมชนมีทั้งปัญหาความไม่ลงรอยที่เกิดจากการใช้ทรัพยากร ปัญหาทั่วไป และปัญหาอำนาจอิทธิพลของคนในชุมชน

กรณีความขัดแย้งในมิติทั่วไป หากเป็นการทะเลาะวิวาทหรือปะทะกันของคนในชุมชน ชาวบ้านต่างกล่าวว่าเป็นเรื่องธรรมดา สามารถพูดคุยกันได้ คนในชุมชนต่างคิดว่าทุกคนล้วนเป็นญาติพี่น้องกัน โดยในอดีตก็มีปัญหาความไม่เข้าใจระหว่งกันแต่สามารถพูดคุยตกลงหรือเจรจาไกล่เกลี่ยได้โดยบุคคลที่ชาวบ้านให้ความนับถือ ดังเสียงสะท้อนจากชุมชน.ในเรื่องนี้ว่า ปัญหาความไม่ลงรอยกันนั้นสามารถพบเห็นได้ทั่วไป แต่มักเป็นปัญหาเล็กน้อย ซึ่งไม่มีความรุนแรง เพราะเป็นญาติพี่น้องกันทั้งหมด หรือเมื่อในอดีตนั้นมีคนเฒ่าคนแก่ ที่ประกอบอาชีพเป็นหมอปีบขนาด จะมีคนนับถือมาก ดังนั้นถ้าชาวบ้านมีเรื่องทะเลาะกัน ผู้เฒ่าเฒ่าแก่เหล่านั้นก็จะเป็นผู้ไกล่เกลี่ยปัญหาให้ เพราะความเกรงใจ

ความขัดแย้งในบางกรณีแม้จะผ่านการไกล่เกลี่ยตกลงกันได้แล้ว ยังต้องใช้เวลาในการฟื้นฟูความสัมพันธ์ให้กลับมาเหมือนเดิม แต่หากเป็นความขัดแย้งถึงขั้นรุนแรง สมัยก่อนจะมีการตอบโต้ที่รุนแรงจากอีกฝ่ายด้วยอาวุธปืนซึ่งเกิดขึ้นบ่อย แต่ปัจจุบันการตอบโต้ในลักษณะดังกล่าวมีน้อยลงและ

ปัญหาความไม่ลงรอยของคนในชุมชนถือได้ว่ามีน้อยเพราะทุกคนต่างทำมาหากินของตนเอง ซึ่งสามารถสรุปออกมาเป็นแผนภาพที่ทำให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น ดังแผนภาพที่ 1 ที่อธิบายถึง “การปะทะ” และ “ขัดแย้ง” ทั้งสองคำนี้จะปรากฏในทุกแผนภาพที่จะกล่าวถึงในกรณีความขัดแย้งอื่นๆ ต่อไป จึงขออธิบายถึงความหมายที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ปะทะ หมายถึง ภาวะการณ์ที่มีการเผชิญหน้าระหว่างคู่กรณีจนนำไปสู่ความขัดแย้ง ส่วนขัดแย้ง คือ ภาวะการณ์ที่เกิดความไม่ลงรอยระหว่างคู่กรณี โดยไม่ได้มีการเผชิญหน้ากันโดยตรงแต่อาจเป็นความขัดแย้งในระดับความคิด

อนึ่ง เมื่อมีความขัดแย้งขึ้น การฟื้นฟูสัมพันธภาพนั้นต้องอาศัยหลายแนวทางทั้งหลักศาสนาซึ่งชาวควนโสส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ความเป็นเครือญาติ และผู้อาวุโส รวมถึงเวลาที่จะช่วยให้ความรู้สึกบาดหมางใจค่อยคลี่คลายลงโดยใช้เวลาแตกต่างกันไปตามกรณี อย่างไรก็ตามความขัดแย้งบางกรณีดูเหมือนว่าจะคลี่คลายหรือพูดคุยกันได้ แต่แท้จริงแล้วความขัดแย้งอาจแฝงเร้นอยู่ในความคิดโดยไม่มีการแสดงออกได้ ซึ่งกรณีเช่นนี้ต้องใช้เวลายาวนานจึงจะเกิดสัมพันธภาพดังเดิม

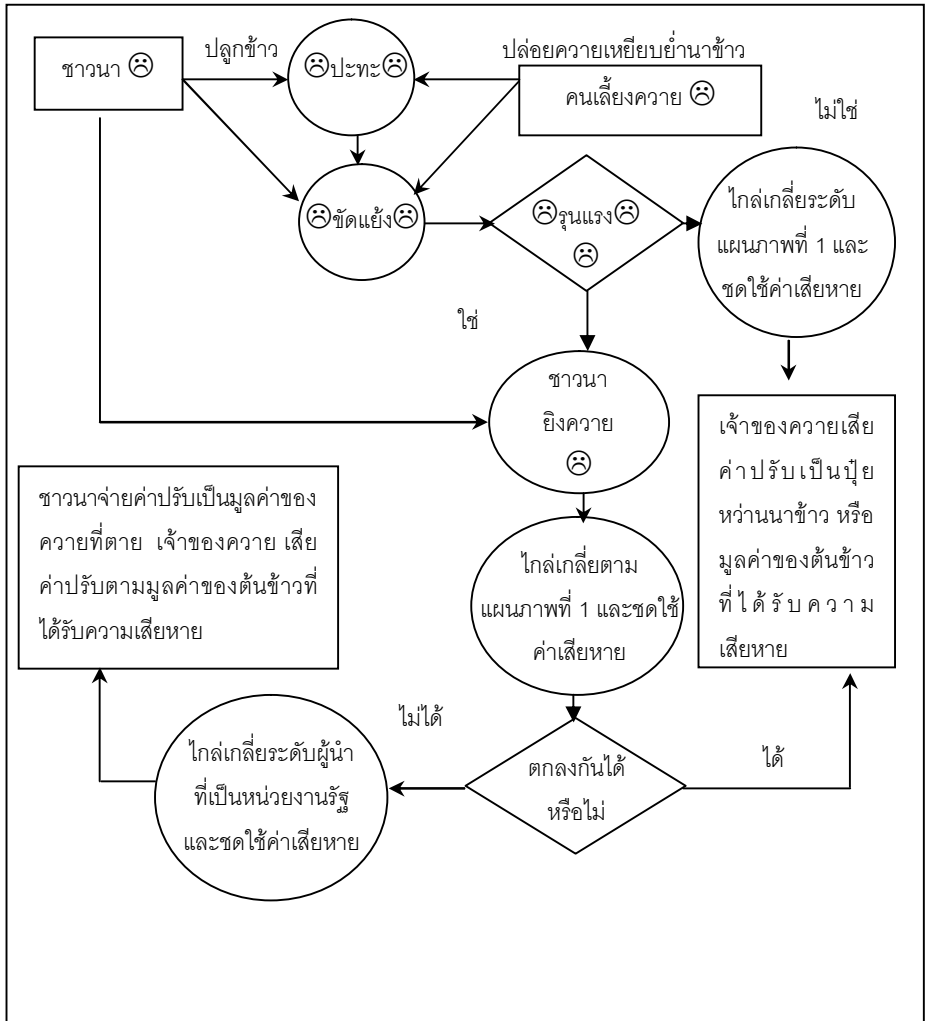

แผนภาพที่ 1 กรณีความขัดแย้งทั่วไปในระดับที่มีการแสดงออก

กรณีความขัดแย้งในมิติการใช้ประโยชน์ที่ดิน ดังกรณีความขัดแย้งระหว่างชาวนากับควาย ชุมชนควนไสในอดีตเลี้ยงควายกันเป็นจำนวนมาก โดยเฉลี่ยรายละ 100-200 ตัว ทว่า ปัจจุบันชาวบ้านที่เลี้ยงควายลดน้อยลง เนื่องจากทุ่งหญ้าจำนวนมากได้เปลี่ยนไปเป็นสวนยางพาราหรือปาล์ม อย่างไรก็ตาม อาชีพนี้ยังคงพบได้ในพื้นที่หมู่ที่ 10 บ้านไต้ โดยมีจำนวนผู้เลี้ยงประมาณ 5 ราย ล้วนมีรูปแบบการเลี้ยงแบบปล่อยตามธรรมชาติ ควายจึงเข้าไปเหยียบย่ำในแปลงนาได้ ด้วยเหตุนี้ ควายจึงกลายเป็นสาเหตุหนึ่งของความขัดแย้งในชุมชน เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นทั้งในลักษณะที่คู่กรณีปะทะกันซึ่งหน้า และขัดแย้งในลักษณะอื่นที่ไม่ได้มีการปะทะโดยตรง การตอบโต้ของชาวนาและคนเลี้ยงควายมีความแตกต่างกัน โดยฝ่ายชาวนาจะ

ใช้วิธีการแก้ปัญหาด้วยการใช้อาวุธปืนไปยังฝูงควายด้วยอารมณ์โกรธ และเมื่อควายของอีกฝ่ายตาย ระดับความขัดแย้งก็เพิ่มความรุนแรงขึ้น

การระงับข้อพิพาทของคู่กรณีนี้จึงต้องเข้าสู่กระบวนการไกล่เกลี่ย โดยมีผู้นำชุมชนเป็นผู้ไกล่เกลี่ยตามลำดับ ซึ่งหากผู้ใหญ่บ้านหรือกำนันไม่สามารถไกล่เกลี่ยได้ ก็ต้องอาศัยเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งผลการไกล่เกลี่ย คือ ยอมความต่อกันโดยต่างฝ่ายชดใช้ค่าเสียหาย เจ้าของพินาก็ชดใช้ค่าเสียหายตามมูลค่าของควาย ส่วนเจ้าของควายก็ชดใช้ค่าเสียหายตามมูลค่าของข้าวที่ควายกิน ซึ่งหากพิจารณาในด้านมูลค่าของค่าเสียหายแล้วเห็นได้ว่า ควายแพงกว่าข้าว ซึ่งประเด็นนี้ยังเป็นข้อขบขันของคนในชุมชนด้วยเช่นกัน และหากไม่อยู่ในระดับความรุนแรงมากนัก เจ้าของควายอาจชดใช้ค่าเสียหายเป็นน่วยหว่านนาข้าวให้แก่ชาวนา (แผนภาพที่ 2) ดังเสียงของชาวนาบ้านในชุมชนที่ว่ากล่าวเกี่ยวกับความขัดแย้งว่าสามารถพูดคุยและเจรจากันได้ เช่นเมื่อควายไปกินข้าวเขา ก็สามารถชดใช้ด้วยการชื้อน่วยไปชดเชยให้เจ้าของนา เป็นต้น

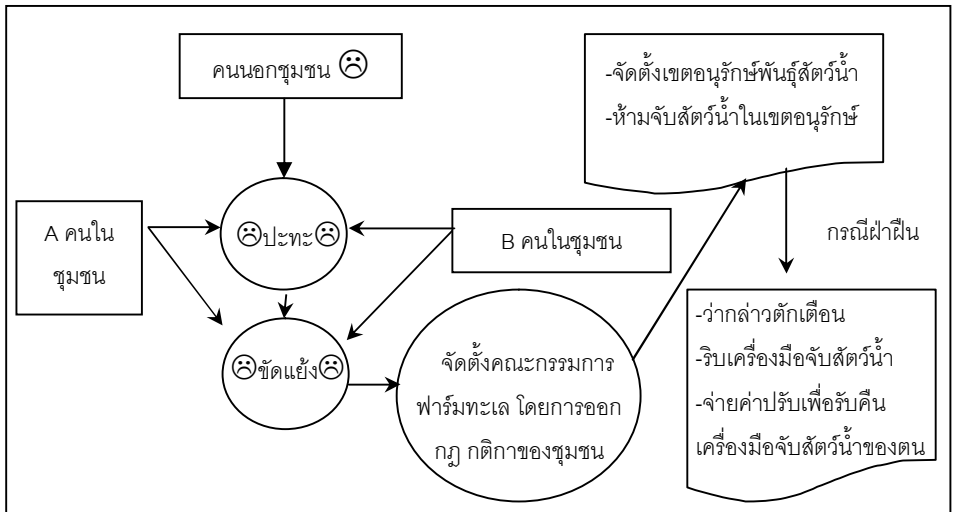

แผนภาพที่ 2 กรณีความขัดแย้งระหว่างชานากับควาย

อนึ่ง ความขัดแย้งระหว่างคนที่มีอาชีพเลี้ยงสัตว์และเกษตรกรรวม มีทั่วไป และมีรูปแบบการจัดการความขัดแย้งคล้ายคลึงกัน ดังที่ Yasuhiro and Sibounheuang (2010) ซึ่งศึกษาความขัดแย้งระหว่างควายน้ำและเกษตรกรรวมในภาคเหนือของประเทศลาว สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของควายและวิถีชีวิตคนในชุมชน การรुकืบของเกษตรกรรวมเชิงพาณิชย์และพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวจำพวกยางพาราที่ส่งผลกระทบต่อการเลี้ยงควายและเกิดภาวะถดถอยของอาชีพ ซึ่งบ่งชี้ได้จากจำนวนควายที่ลดลงมากกว่าครึ่งหนึ่งในแทบทุกชุมชนที่มีการประกอบอาชีพนี้ คล้ายคลึงกับชุมชนควนโลงที่พบว่าอาชีพการเลี้ยงควายในชุมชนลดลงโดยบ่งชี้ได้จากจำนวนควายที่ลดลงเช่นกัน ทั้งนี้ ในกระแสบริโภคนิยมยุคใหม่ที่รุกคืบเข้าในชุมชน เป็นอีกปัจจัยที่ส่งผลให้ความนิยมในการบริโภคเนื้อควายลดลงด้วย นอกจากนี้ ยังสะท้อนถึงปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างควายน้ำและเกษตรกรรวมเชิงพาณิชย์ ทว่า การแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนมีจุดเริ่มต้นของกระบวนการที่ไม่แตกต่างจากชุมชนควนโลงมากนัก นั่นคือ การไกล่เกลี่ยโดยผู้นำชุมชนถือว่ามีบทบาทสำคัญในการคลี่คลายปัญหาเบื้องต้น แต่ระดับความขัดแย้งมีความแตกต่างกัน โดยในประเทศไทยมีระดับความขัดแย้งที่รุนแรงกว่า มีความยุ่งยากและซับซ้อนมากกว่า ต้องใช้การแก้ปัญหาในระดับนโยบาย นั่นคือ มีการจัดโซนการเลี้ยงสัตว์ การทำเกษตรกรรม โดยมีกฎและกติกาที่เคร่งครัด แต่แนวทางดังกล่าวนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความยุ่งยากในการเลี้ยงควายมากขึ้น อาชีพการเลี้ยงควายจึงลดน้อยลง

กรณีความขัดแย้งในมิติการทำประมง ซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน พบว่า การแก้ปัญหาการใช้ทรัพยากรที่มากเกินไปนั้น ชุมชนมีการกำหนดเขตฟาร์มทะเลเพื่อเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ ทั้งนี้ ฟาร์มทะเล

ถือเป็นกลไกการปรับตัวหนึ่งของชุมชนรอบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาที่พยายามปกป้องทรัพยากรภายใต้การเผชิญกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในด้าน ทั้งนี้เพื่อให้ทรัพยากรเป็นฐานการดำรงชีพของคนในชุมชนต่อไป และชุมชนควนโธเป็นหนึ่งในสมาชิกที่มีการดำเนินการในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาตอนล่าง โดยจัดตั้งคณะกรรมการชุมชนที่ร่วมกันทำงานและกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ เพื่อให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืน ทั้งการมีข้อห้ามจับสัตว์น้ำในเขตฟาร์มทะเลและการมีบทลงโทษแก่ผู้ที่ฝ่าฝืน เป็นลำดับขั้นตอนจากเบาไปสู่หนัก และมีผลบังคับใช้ทั้งคนในและนอกชุมชน ที่จะเมิดกฎเกณฑ์ดังกล่าว (แผนภาพที่ 3)

แผนภาพที่ 3 กรณีความขัดแย้งด้านทรัพยากรมิตีการทำประมง

กรณีความขัดแย้งในมิติทรัพยากรป่าไม้ โดยเฉพาะป่าเสม็ดทุ่งบางนกออกซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรสำคัญพบว่า มีกรณีความขัดแย้งระหว่างรัฐและชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากไม้เสม็ดในป่า และเป็นอีกหนึ่งปัญหาความขัดแย้งที่เกี่ยวข้องกับการใช้และการจัดการทรัพยากร โดยปัจจุบันยังคงเป็นปัญหาสำคัญในระดับประเทศที่ยังไม่มีทางออกชัดเจน เช่นเดียวกับชุมชนควนโสที่ชาวบ้านยังมีปัญหาเกี่ยวกับเอกสารสิทธิ์ในที่ดินที่ซ้อนทับกับพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และยังไม่ได้รับการแก้ปัญหาจนนำไปสู่ความขัดแย้งในระดับที่แสดงออก นั่นคือ การรวมกลุ่มชาวบ้านเพื่อยื่นเอกสารกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินต่อหน่วยงานรัฐ เพื่อแสดงหลักฐานการครอบครองที่มีก่อนการประกาศให้ป่าชุมชนดังกล่าวเป็นป่าสงวนแห่งชาติ อย่างไรก็ตาม ปัญหานี้ยังคงต้องร่วมมือกันหาแนวทางแก้ปัญหาต่อไป โดยแนวทางหนึ่งที่ปัจจุบันหน่วยงานรัฐได้พยายามนำมาปรับใช้ คือ แนวคิดยุทธธรรมเชิงสมานฉันท์ในกระบวนการยุติธรรมด้านทรัพยากรป่าไม้ (วีรพันธ์ จันทร์ไข, 2552) และการสร้างความร่วมมือในการจัดการป่าร่วมกันของผู้มีส่วนได้เสียที่เกี่ยวข้องทั้งหมด ดังที่ ไชยวุฒิ มนตรีรักษ์ (2553) ซึ่งพบว่าแนวทางแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดจากการประกอบกิจการเหมืองแร่ทองคำในเขตตำบลเขาหลวง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย ก็คือการจัดตั้งคณะกรรมการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งของชุมชนนั่นเอง

อนึ่ง ปัจจุบันชุมชนได้ตระหนักถึงการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนเชิงป้องกันไว้ก่อน โดยมีการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนขึ้นเมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2554 โดยมีสมาชิกจากองค์กรในหมู่บ้านจากทุกหมู่บ้าน ดำเนินงานทั้งช่วยเหลือสมาชิกกลุ่มในด้านต่างๆ รวมถึงหากมีกรณีพิพาทขัดแย้งกันในชุมชน สภาจะเชิญทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมาเจรจาตกลงร่วมกันในเวทีกลางโดย

เปิดโอกาสให้แต่ละฝ่ายได้นำเสนอข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงของตนเพื่อให้คณะกรรมการสภาได้ดำเนินการพิจารณาตัดสินความ ซึ่งที่ผ่านมาส่วนใหญ่เป็นความขัดแย้งทางความคิดและทุกคนยอมรับข้อตกลงร่วมกัน เพราะต่างมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ หรือเพื่อนพ้องน้องพี่

เห็นได้ว่า ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ระบบอาวุโส และผู้นำชุมชน ยังมีบทบาทสำคัญในการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนแห่งนี้และรวมถึงชุมชนอื่นๆ ในสังคมไทย โดย อรพินธ์ สุวัฒน์ปุระ และคณะ (2551) กล่าวว่า ปัจจุบันชุมชนยังมีฐานความเชื่อทางด้านศาสนา จารีตประเพณี วัฒนธรรมที่ร้อยรัดคนในชุมชน มีกลไกในการป้องกันและจัดการความขัดแย้งและอาชญากรรมได้ ในบางประเภทที่ไม่มีความซับซ้อนและไม่เกี่ยวข้องกับผู้มีอิทธิพลหรือองค์กรภาคประชาการ นอกจากนี้ชุมชนบางแห่งมีกฎกติกาของชุมชนแต่ยังขาดความมั่นใจในการนำมาจัดการความขัดแย้งและอาชญากรรมในชุมชนและเกรงจะเกิดผลกระทบต่อครอบครัว นอกจากนี้ อังคณา บุญสิทธิ์ (2549) ยังเห็นว่า แนวคิดระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทยหากพิจารณาความสัมพันธ์ระดับครอบครัวหรือความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติแล้ว แนวคิดสำคัญที่เกี่ยวข้องคือเรื่องกตัญญูกตเวทีหรือบุญคุณ ส่วนความสัมพันธ์ระดับชุมชนและสังคมเป็นความสัมพันธ์ของการพึ่งพาอาศัยกัน ซึ่งมีทั้งหลักการตอบแทนที่ถือว่าเป็นหลักการสร้างพันธะทางสังคมในการสร้างความร่วมมือเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ และยังมีหลักการใช้ประโยชน์ร่วมกันในพื้นที่ส่วนรวมของชุมชนโดยกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อควบคุม

สำหรับประเด็นผู้นำชุมชนกับการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย ยังสะท้อนได้จากกรณีศึกษาของ กาญจนา ปัญญาศรี (2552) ที่พบว่า ผู้มีบทบาทเบื้องต้นในการไกล่เกลี่ยข้อขัดแย้งของชุมชนในพื้นที่ตำบลสองแคว

อำเภอคอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่ คือ ผู้ใหญ่บ้านและกำนัน และเช่นกันกับ ชญาญ์นันท์ ตระกูลพิชชะชัย (2552) ที่พบว่า ผู้ใหญ่บ้านมีบทบาทสำคัญเป็น อย่างมากต่อการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านต่างๆ ของจังหวัด นครราชสีมา นอกจากนี้ Chuapram et al.(2012) ซึ่งศึกษาถึงความ เปลี่ยนแปลงการดำรงชีวิตของชุมชนท้องถิ่น โดยให้ความสนใจต่อชุมชนไทย พุทธและชุมชนพื้นบ้านโดยรอบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา และผลการศึกษา สามารถชี้ชัดถึงความสัมพันธ์ของชุมชนควนไส ซึ่งเป็นชุมชนหนึ่งในพื้นที่ลุ่ม น้ำทะเลสาบสงขลา โดยสะท้อนข้อมูลที่น่าสนใจว่า ระยะเวลากว่าศตวรรษ ที่ผ่านมา (ก่อน พ.ศ. 2470-2553) ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติของ ชุมชนเหล่านี้ยังคงแน่นแฟ้นเป็นอย่างมาก

กล่าวได้ว่า การคลี่คลายความขัดแย้งในมิติต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ควนไส ส่วนใหญ่มักเริ่มต้นที่การเจรจาไกล่เกลี่ยโดยใช้บุคคลที่สามซึ่งเป็นที่ ยอมรับนับถือ เก่งใจ และเชื่อว่าบุคคลเหล่านี้มีความเป็นกลาง สอดคล้องกันกับชุมชนอื่นๆ ในสังคมไทย ดังที่ สุนทร ปัญญาพงษ์ และคณะ (2554) พบว่า ความขัดแย้งในการจัดการ ทรัพยากรน้ำกรณีเขื่อนลำปะทาว จังหวัดชัยภูมิ ก็สามารถคลี่คลายลงได้ด้วยการใช้วิธีการดังกล่าวข้างต้น โดยนัยนี้ การเจรจาไกล่เกลี่ยเป็นวิธีการพื้นฐานในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ของชุมชนในบริบทสังคมไทย และประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงกรณีการจัดตั้งสถาบันในรูปแบบต่างๆ ขึ้นในชุมชน โดยกำหนดกฎ และกติกาเพื่อควบคุมการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างยั่งยืน ซึ่งปัจจุบันแนวทาง ดังกล่าวนี้ ได้เข้ามามีบทบาทในการระงับข้อพิพาทต่างๆ ในชุมชนมากขึ้น

บทสรุป

ชุมชนควนโส เป็นอีกชุมชนหนึ่งซึ่งแม้จะมีปัญหาความขัดแย้งเกิดขึ้นทั้งระหว่างสมาชิกในชุมชนเองและระหว่างสมาชิกในชุมชนกับหน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับป่าเสื่อมโทรมของชุมชนซึ่งชาวบ้านยังคงใช้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยปัญหาเหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีวิตและการทำมาหากินเป็นสำคัญ ซึ่งไม่แตกต่างจากชุมชนอื่นๆ ในสังคมไทย และความสัมพันธ์ในแบบเครือญาติหรือการให้ความเคารพต่อผู้อาวุโสรวมถึงผู้นำในชุมชน ยังถือว่ากลไกเหล่านี้มีบทบาทสำคัญต่อการแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

เห็นได้ว่า สังคมไทยให้ความสำคัญกับระบบเครือญาติเป็นอย่างมากสะท้อนได้จากคำพูดในทำนองที่ว่า “ความขัดแย้งเป็นเรื่องธรรมดา” หรือ “สามารถพูดคุยกันได้” หรือ “เป็นญาติพี่น้องกันทั้งนั้น” และกล่าวได้ว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ช่วยลดความรุนแรงของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งนี้ผลจากการไกล่เกลี่ยการทำให้เกิดภาวะจำยอมเพราะความเกรงใจหรือเคารพนับถือผู้ไกล่เกลี่ย ซึ่งการเกิดภาวะจำยอมเช่นนี้ยอมไม่ส่งผลดีต่อความสัมพันธ์ระหว่างคู่กรณีมากนัก และต้องอาศัยระยะเวลาในการฟื้นคืนสัมพันธภาพที่ยาวนานมากขึ้นกว่ารูปแบบการยอมรับผิดชอบต่อปัญหาที่เกิดขึ้นและเข้าใจซึ่งกันและกันของคู่กรณี ทั้งนี้ สังคมไทยเป็นสังคมที่ยึดระบบอาวุโส รวมถึงการแสดงออกทางความคิดเคยถูกกดทับด้วยระบบโครงสร้างทางสังคมที่ผ่านระบบการปกครองตั้งแต่ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ สิ่งเหล่านี้ได้ปลูกฝังวิถีคิดของคนในสังคมจนเป็นวัฒนธรรม ผู้เขียนเห็นว่า ความสมานฉันท์ที่เกิดขึ้นบางครั้งอาจเป็นภาวะจำยอมก็เป็นได้ แต่ด้วยวัฒนธรรมที่ฝังรากลึกลงยาวนาน

จึงทำให้ภาวะจำยอมนั้นค่อยๆ คลี่คลายและฟื้นคืนสัมพันธภาพของคนในชุมชนได้เมื่อเวลาผ่านไปมาระยะหนึ่งที่ได้รับรู้กันว่า “คนไทยลี้ม่ง่าย” นั่นเอง

อย่างไรก็ตาม การจัดการความขัดแย้งเพื่อสร้างความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ของชุมชนควนโสและชุมชนอื่นๆ ในสังคมไทยมีความเหมือนและแตกต่างกันไป และผลการศึกษานี้เป็นการเน้นย้ำว่า ระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ระบบอาวุโส และบทบาทผู้นำในชุมชน ยังนับว่าเป็นสิ่งสำคัญที่มีอยู่ในวัฒนธรรมไทยมายาวนาน จึงควรมีการศึกษาและถอดองค์ความรู้จากแต่ละชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันและนำไปสู่การพัฒนากระบวนการยุติธรรมของชุมชนต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนสนับสนุนงานวิจัย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กาญจนา ปัญญาศรี. 2552. “บทบาทองค์การบริหารส่วนตำบลสองแคว

อำเภอตอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่”. วิทยานิพนธ์ปริญญา

รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. 2552. **สถานการณ์สิทธิมนุษยชนที่**

สำคัญในปี 2552. <http://www.nhrc.or.th/webdoc/report25521>

213.pdf. เข้าถึงเมื่อ 9 พฤษภาคม 2554.

- _____. 2554. **สถานการณ์สิทธิมนุษยชนที่สำคัญในปี 2554.**
<http://www.nhrc.or.th/2012/wb/webdoc/stat2554.pdf>. เข้าถึง
 เมื่อ 10 มกราคม 2556.
- ชญาน์นันท์ ตระกูลพิชยะชัย. 2552. **“บทบาทของผู้อยู่ใหญ่บ้านในการแก้ไข
 ปัญหาความขัดแย้งในหมู่บ้านในจังหวัดนครราชสีมา”.**
 วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์
 เพื่อการพัฒนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏ
 นครราชสีมา.
- ไชยวุฒิ มนต์วีร์รักษ์. 2553. **“รายงานการวิจัยเรื่อง แนวทางแก้ไขความขัดแย้ง
 ที่เกิดจากการประกอบกิจการเหมืองแร่ทองคำในเขตตำบล
 เขาหลวง อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย”.** มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- มุฮัมมัดรอฟีอี มูฮอ. 2549. **กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์และการ
 จัดการความขัดแย้งในชุมชนมุสลิม.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือน
 ตุลา.
- _____. 2550. **การจัดการความขัดแย้งในวิถีมุสลิมไทย. ใน เอกสาร
 ประกอบการประชุมทางวิชาการระดับชาติว่าด้วยงาน
 ยุติธรรม.** [http://www.oja.go.th/service/Lists/Attachments/76
 /oja_symposium_5_G2_room3.pdf](http://www.oja.go.th/service/Lists/Attachments/76/oja_symposium_5_G2_room3.pdf). เข้าถึงเมื่อ 20 เมษายน
 2554.
- ราชบัณฑิตยสถาน. 2542. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542.**
<http://rirs3.royin.go.th/dictionary.asp>. เข้าถึงเมื่อ 7 สิงหาคม
 2553.

วิฑูรย์ วิริยะสกุลธรณ์.2546. การจัดการความขัดแย้งในการจัดการ

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. ใน เอกสารประกอบและ
คู่มือการฝึกอบรมหลักสูตร การป้องกันและไกล่เกลี่ยกรณี
พิพาท ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยสันติวิธี.

1-2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเอเชีย ประเทศไทย.

วีรพันธ์ จันทรีไข. 2552. “การนำกระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์มาใช้
แก้ปัญหาผู้กระทำผิดเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ:

กรณีศึกษาทรัพยากรป่าไม้”. วิทยานิพนธ์ปริญญานิติศาสตร์
มหาบัณฑิต สาขาวิชานิติศาสตร์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัย
รามคำแหง.

สวรินทร์ เบ็ญเด็มอะหลี และอุทัย ปริญญาสุทินนท์. 2553. “เรื่องเล่าสิทธิชุมชน
ของชุมชนคลองนาทับ ตำบลนาทับ อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา”.
ใน การประชุมและเสนอผลงานวิจัย มหาวิทยาลัยทักษิณ
ครั้งที่ 20 ประจำปี 2553 “พัฒนาสังคมไทยด้วยงานวิจัยเชิง
สร้างสรรค์”. 780-787. สงขลา: มาสเตอร์พีช แอนด์ โครเซอร์.

สัจฉิศา กาญจนพันธุ์. 2554. **ความคิดสีเขียว วาทกรรมและความ
เคลื่อนไหว**. สถาบันวิจัยสังคม คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์.

สุนทร ปัญญาพงษ์ และคณะ. 2554. “การคลี่คลายความขัดแย้งในการ
จัดการน้ำในบริบทสังคมไทย: กรณีศึกษาเขื่อนลำปะทาว
จังหวัดชัยภูมิ”. **วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยขอนแก่น**. 1
(กรกฎาคม-กันยายน 2554). 121-141.

องค์การบริหารส่วนตำบลควนโส.2549.ข้อมูลชั้นพื้นฐาน. (ออนไลน์).

แหล่งที่มา: <http://www.Khuanso.go.th/content/history.php>.
เข้าถึงเมื่อ 18 เมษายน 2554.

อังคณา บุญสิทธิ. 2549. **ความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ในท้องถิ่นไทย.**

(ออนไลน์).แหล่งที่มา: <http://www.idis.ru.ac.th/report/index.php?topic=435.0>.เข้าถึงเมื่อ 14. ธันวาคม 2554.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. 2553. **จะรักกันอย่างไร ในเมื่อเรายังไม่เข้าใจกัน.**

กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.

อรพินธุ์ สุวัฒน์ประ และคณะ. 2551. “รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับ **สมบูรณโครงการยุติธรรมชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน จังหวัดเชียงใหม่และลำพูน**” สนับสนุนโดยสำนักกองทุนสนับสนุนงานวิจัยแห่งชาติ. สำนักงานกิจการยุติธรรม กระทรวงยุติธรรม.

ภาษาอังกฤษ

Blue, Arthur W and Blue, Meredith A. Rogers. 2001. “The case for aboriginal justice and healing: The self perceived through a broken mirror”. In **The spiritual roots of restorative justice**, ed. Michael L. Hadley, 57-79. With an introduction by Michael L. Hadley. SUNY series in religious studies, ed. Harold Coward. Albany, New York, USA: State University of New York Press.

Chuapram, Supawade et al. Transformation of Local Living: Buddhist Thai Communities and Vernacular Houses around Songkhla Lake Basin. *Procedia Social and Behavioral Sciences*. 50 (2012): 42-54.

Haro, G., Doyo, Godana J. and Mcpeak, John G. 2010. Linkages Between Community, Environmental, and Conflict Management: Experiences from Northern Kenya. 33, 285-299. <http://www.sciencedirect.com>. September 20, 2012.

McLaughlin, E., Fergusson, R., Hughes, G. and Westmarland, L. 2003. Restorative Justice Critical Issues. London: Sage Publishing.
อ้างถึงใน ยศวันต์ บริบูรณ์ธนา และ พรประภา แก้วกัล้า.
2553. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ประสิทธิภาพของ
กระบวนการยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ที่มีต่อผู้เสียหาย และ
ผู้กระทำความผิด. สำนักวิจัยและพัฒนา กรมควบคุมประพฤติ,
Online resources,[cited.2011 May 5] Available from
:<http://www.oja.go.th/doc/Lists/doc/Attachments/469/รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์.pdf>.

O'Neill, S.J. 2009. Restorative justice in Catholic Social Teaching: Implications for Deliberative Democracy.
Online resources,[cited.2011 May 9] Available
from:http://www.luc.edu /dccirp/pdfs/O'Neill_Proposal1.pdf.

Taylor A.J.W. 2003. Justice as a basic human need, *New Ideas in Psychology*. 21, 203-219. Online resources,[cited.2012

September 22] Available from:

<http://www.sciencedirect.com.>,

Van Ness, D. W. 2005. **An overview of restorative justice around the world.** **Eventh United Nations Congress on Crime Provention and Criminal justice.** Online resources,[cited.2011 May 5] Available from: http://www.icclr.law.ubc/Publications/Reports/11_un/Dan%20van%20ness%20final%20paper.pdf..

Yasuhiro and Sibounheuang. Conflict between Water Buffalo and Market-Oriented Agriculture: A Case Study from Northern Laos. **Journal of Southeast Asian Studies**, 47(March 2010). 365-373.